

KERTÉSZ IMRE

Szerző dezs

Életrajz 1929. november 9-én született Budapesten. 1944. június 30-án a csendőrség Budapest környéki akciójának esett áldozatul, tizennégy évesen Auschwitzba deportálták.* Több koncentrációs táborban is fogva tartották, majd a lágerek felszabadítása után, 1945-ben hazatért Magyarországra. 1948-ban leérettségizett. Ezt követően újságírással és fizikai munkával tartotta el magát. 1953-tól szabadfoglalkozású író és műfordító. Felsőfokú végzettsége nincs. Írói munkássága Az 1955 és 1960 között létrejött írásokban született meg az 1960-tól 1973-ig írt regényének, a Sorstalanság gondolati alapanyaga. A regény az auschwitzi és buchenwaldi élményeire épül. Ő maga azt mondja: Ha egy új regényre gondolok, mindig Auschwitz jut eszembe. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Sorstalanság egyszerűen önéletrajzi regény volna: Kertész azt mondja, hogy önéletrajzi regényformát használt, de regénye nem önéletrajzi regény.

A Sorstalanságot először teljes csend fogadta: sem a közönség, sem a kritika nem figyelt föl rá. Ezt a tapasztalatot írta meg Kertész a Kudarc-ban (2000). Ezt a regényt egy trilógia második részének szokták tekinteni, amelynek első része a Sorstalanság, harmadik része pedig a Kaddis a meg nem született gyermekért (1996)**. A Kaddis-ban újra megjelenik Köves György, a Sorstalanság és a Kudarc főszereplője. Elmondja a kaddisát a gyerekéért, akit nem hajlandó a világra nemzeni, arra a világra, amely megengedte Auschwitzot.

További prózai művei: A nyomkereső-című elbeszélő akkorkoriban nagyon népszerű dél-amerikai prózairók témáit és stílusát utánozza irónikusán, valamint Az angol lobogó című novelláskötet (1991).

Az 1992-ben megjelent Gályanapló szépirodalmi formában éveket fogja át. A változás krónikája (1997) folytatja ezt a belső monológot az 1991 és 1995 között készített jegyzetei alapján. Az 1989-es politikai változások után Kertésznek több lehetősége volt a nyilvános szerepelésre. Eőadásai, esszéi három kötetben vannak összegyűjtve: A holocaust mint kultúra (1993), A gondolatnyi csend, amíg a kivégzőosztag újratölt (1998), valamint A száműzött nyelv (2001).

1998 óta a darmstadti Dichtung und Dichtung tagja. Nagy sikere van német nyelvterületen, összegyűjtött művei 1999-ben a Rowohlt kiadó gondozásában jelentek meg.

Kertész Imre jelentős műfordítói tevékenységét Hoffmannstahl, Friedrich Nietzsche, Joseph Roth, Arthur Schnitzler, Ludwig Wittgenstein, valamint modern német és osztrák szerzők írásait ültette át magyarra. Díjak: Füst Milán-jutalom (1983), Forintos Díj (1986), Artisjus Irodalmi Díj (1988), József Attila-díj (1989), Déry Tibor-jutalom (1989), Az Év Könyve Jutalom (1990), Örley-díj (1990), a Soros Alapítvány Életműdíja (1992), a Soros Alapítvány Díja (1995), Brandenburgi Irodalmi Díj (1995), Márai Sándor-díj (1996), a lipcsei könyvvásár Literaturpreis für die europäische Verständigung nevű nagydíja (1997), Friedrich Gundolf-díj (1997), Kossuth-díj (1997), Jeanette Schocken-díj (1997), a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál Budapest Nagydíja (1997), Herder-díj (2000), a Die Welt irodalmi díja (2000), Hans Sahl-díj (2002). 2002. október 10-én irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki.

* júniusban a csendőrséget és a rendőrséget egybeolvasztják és katonai szervezetté nyilvánítják; Baky László csendőrparancsnok puccsot kísérel meg a kormányzó ellen, Horthy ezután július 7-én leállítja a deportálásokat; Kertészt sem a fővárosból, hanem annak határán kívül gyűjtik be, mint a regény hőst ** Kaddis a neve annak az imának, amelyet a zsidók a halottaikért mondanak.

Kertész Imre: Sorstalanság Első regénye már megjelenése évében (1975) is nagy visszhangot váltott ki, igazában azonban csak a nyolcvanas és kilencvenes években keletkeztek olyan kritikák, melyek a hazai irodalmi posztmodern (utómodernség) alapművei közé sorolják. A mű megírásának háttéréről az 1992-ben kiadott személyes és olvasói naplójában számolt be. (Gályanapló) Kertész Imre írásainak fő problematikája az eddigi értelmezések tükrében a totalitarizmus emberének szabadsága, valamint Auschwitz, sőt a történelem lezáráhatatlansága; a probléma centrális jellegére utal, hogy A száműzött nyelv [2001] című kötetben a Holocaust szót már nagy kezdőbetűvel írja. Ugyanígy fontos még az írásokban megjelenő emberek által képviselt gondolkodásmódok, különböző nyelvi világok egymással való kibékíthetatlensége. A regény dramaturgiai mesterfogása az, hogy bár megkíméli az olvasót a szörnyűségek leírásától, mégis provokálja, megbántja őt. Kertész egy interjúban azt mondta: Én magam természetesen jóval több borzalmat éltem át, de egyszerűen csak arra számítok, hogy az olvasó erkölcsi érzékét sértik a könyv látszólag erkölcstelen, hideg sorai: hogy felháborodik azon, amin az elbeszélő nem háborodik fel, sőt látszólag zokszó nélkül elfogadja azt. Az olvasó felháborodását tehát az író távolságtartó, ironikus szemléletmódja váltja ki, ahogy a szörnyűségeket természetes jelenségekként ábrázolja. A gyermek-hős a narrátor, mindent az ő szemével látunk és az eseményeket egyedül ő értelmezi; mindenre talál logikus magyarázatot, és a legvérlázítóbb tényekre is azt mondja: Természetesen (ez az egyik leggyakoribb szava). A mű cselekménye

1. Budapest, 1944 tavasza: Köves György 15 éves gimnáziumi tanuló nem megy iskolába, hogy együtt tölthesse a napot az apjával, akit behívtak munkaszolgálatra. Apja és mostohaanyja tüzifával kereskedtek; a boltot most átadják korábbi segédjüknek, aki fajilag teljesen rendben van, vagyis nem zsidó. Sütő úrra bízzák ékszereiket és egyéb értéktárgyaikat is. Megegyeznek, hogy ha rendeződik a helyzet, mindent visszakapnak. Este összegyűlik a rokonság, hogy elbúcsúzzanak az apától. A beszélgetés főleg a háborúról és a zsidók kilátásairól folyik: abban reménykednek, hogy a vesztesre álló németek alkudozni akarnak a szövetségesekkel, és ebben a budapesti zsidóság egyfajta tárgyalási alap lehet. Később egy rokon átviszi Gyurkát a másik szobába, hogy imádkozzanak, de a fiú nem tud héberül. [Érezhető, hogy Köves Gyurkának nem alakult ki az identitása; nem tudatosította magában, hogy ő zsidó a vallását nem gyakorolja, a szent nyelvet nem ismeri, magyar iskolába jár, a magyaros Bocskay-ruhát viseli. A külső körülmények az ún. zsidótörvények kényszerítik rá a zsidó sorsot, de ez csak később tudatosul benne.] 2. Budapest, két hónap múlva nyár: a gimnáziumban korábban fejeződött be a tanítás a háború miatt, Köves Gyurka kötelező munkát végez: a csepeli kőolajfinomító lebombázott épületeit építik újjá. Apjától rendszeresen érkeznek a levelek, úgy tűnik, elviselhető a munka-szolgálat. Sütő úr tisztességesen vezeti az üzletet, a bevétellel elszámol, sőt, élelmiszer-csomagokat is hoz a mostohaanyjának. (Időközben csökkentették a zsidók által megvehető élelmiszerek mennyiségét.)

Gyurka az édesanyját is fölkeresi hetente kétszer, ahogy ezt a válóperben meghatározták. Egy légitámadás alatt a légópincében életében először csókolóznak; a szomszédjuk lánya, Fleischmann Annamária lesz első szerelme. Naponta találkoznak. Egyszer arról beszélgetnek, amit nem értenek, de nagyon foglalkoztatja őket: a zsidóságról. Elvégre az embernek tudnia kell, hogy miért gyűlölik! A külvilág hatására kialakul bennük az a gondolat, hogy mi, zsidók, mások vagyunk, mint a többiek, és ez a különbség a lényeg, emiatt gyűlölik a zsidókat. [&] Hol egyfajta büszkeséget, hol meg inkább valami szegényfélélet érez miatta. 3. Másnap reggel a Csepelre tartó autóbusról egy rendőr leszállítja a zsidó utasokat. Köves hamarosan találkozik a többi fiúval, akikkel az építkezésen dolgozik. Felnőtteket is hoznak, mindenkit a régi Várházban őriz egyetlen rendőr. Nem közli velük, mi vár rájuk, mert maga sem tudja: parancsot teljesít és újabb parancsot vár. Délután négykor a rendőr azt mondja, hogy a felettes hatóság elé indulunk, az irataink bemutatása céljából. A csoport hármassorokba vonul a város felé, útközben újabb csoportok csatlakoznak hozzájuk tehát Pest határában mindenütt összeszedték a városból kifelé utazó zsidókat. Amikor a menet a forgalmas utcákon halad, egy férfi kiugrik a sorból és elmenekül; ezt Gyurka is megtehetné, de azt hiszi, nincs mitől félnie, másrészt igen erős benne a fegyelméletesség, a rendhez való alkalmazkodás. A csapat őrzését végül csendőrök veszik át és éjszakára mindenkit bezárnak az Andrassy csendőrlaktanya udvarára, illetve az istállóba. 4. Másnap villamoson és hajón átviszik őket a Budakalászi Téglagyárba. Itt a következő napokban a német tiszték és a magyar Zsidótanács képviselői mindenkinek azt tanácsolják, hogy önként jelentkezzenek németországi munkára, mert előbb-utóbb úgyis odaviszik őket, de az első önkéntesek még válogathatnak is a munkák közül. Sokak ezt jó lehetőségnek látják, mert bíznak a németek korrekt és reális gondolkodásában, a munka- és rendszeretükben. Egy rabbi is van köztük, akinek egyre több a hallgatója: ő a megpróbáltatások vállalásáról beszél nekik, mert Isten akaratából ez a zsidóság sorsa. Köves Gyurka is jelentkezik a munkára. Marhavagonokban indulnak az útra. A magyar határnál egy csendőr beszél a vagonba: Ahová ti mentek, ott többé már nem lesz szükség értékekre. A németek amúgyis elvonnák! Akkor meg miért ne inkább magyar kézbe jusson? Hiszen ti is magyarok vagytok végeredményben! Néhány nap múlva a vonat megérkezik Auschwitz-Birkenauba. A csomagokat a vonaton kell hagyniuk mondják nekik később majd visszakapják. A rakodást végző rabok jiddisül figyelmeztetik a magyar fiúkat, hogy tizenhat évesnek mondják magukat, mert csak úgy mehetnek dolgozni. Megtörténik a szelekció: külön a munkaképes férfiak köztük Köves és csepeli társai a másik csoportba a nők, az öregek és a gyerekek. Az orvosi vizsgálaton (2-3 másodperc, az orvos ránézésre dönt) kiszűrik a valóban munkaképesek közül az alkalmatlanokat. Ezután következik a fürdő, a testszörzet leborotválása és fertőtlenítés. Minden fennakadás nélkül folyik, a rabok együttműködnek a németekkel; amikor egy altiszt felszólítja őket, hogy most még büntetlenül beszolgáltatathatják az elrejtett értéktárgyakat, ezt is megteszik. Civil ruhájukat már nem kapják vissza, fölveszik a csíkos rabruhát. 5. Ismerkedés a táborral: szögesdrótkerítés, áramot vezettek belé, előtte gereblyézett földszárv: aki rálép, az őrortonyból figyelmeztetés nélkül lelövik. Az ebéd: ehetetlen leves, komiszkenyér, margarin. Émelyítő szag mindenhol, mint az újpesti börtögnél; fölfedezik a krematóriumot, de még nem tudják, mi a rendeltetése. Később, amikor a régebbi rabok elmondják, hogy a munkaképtelenek holttestét ott égetik el, azokra gondolnak, akiktől a vagonok előtt, a szelekciónál elváltak. A cementpadlós barakkban csak priccsek vannak, kevesebb, mint az ember, szinte csak ülve lehet aludni. - Három nap múlva vonatra teszik őket három napos út, nyolcvan vagonban az úti-cél: Buchenwald. Köves itt már sorszámot kap 64921 amit meg kell tanulnia, mert mostantól ez a neve; a ruhájára sárga háromszöget varr, mert zsidó, benne egy U betűvel, mert magyar. Buchenwald munkatábor, nem megsemmisítőtábor, mint Auschwitz, itt jobb és bőségebb az ellátás. Köves végleges helye a zeitzi altábor lesz. Itt ismerkedik Meg Citrom Bandival, aki régóta raboskodik, így sok hasznos tanácsot adhat neki a túléléshez. 6. A zeitzi táborban Köves azt mondja: egyelőre elegendő jó rabbá válnom, a jövőm majd azután meghozza a többit. Megtanulja, hogy a legfontosabb a rend (ez egyébként eddigi életében is a legfőbb szempontja volt), csak a fegyelméletesség segít a túléléshez. Egy lebombázott gyár újjáépítésén dolgoznak a németek itt szénből akarnak benzint előállítani. Megtanulja, hogy takarékoskodjon az erejével, ossza be az ételmiszer-fejadagját, rendszeresen tisztálkodjon és hogy ne szálljon szembe a feljebbvalókkal. Látja, hogy társainak egyre fogy az ereje, sorra eltűnnek az emberek, akiket ismert. Megismeri a menekülés három formáját: az emlékeibe merül és gépiesen, oda sem gondolva cselekszik; megpróbál elbújni a tábor területén, de az ilyet mindig megtalálják és kegyetlenül megbüntetik; megpróbál elszökni a táborból, de mindig visszahozzák és a többiek előtt kivégzik. (Egy ilyen akasztás alatt van része egy különös közösségi élményben: az összes zsidó rab mormolva éneklie a kaddist a halottakért.) Eközben ereje rohamosan fogy, csonttá soványodik, sebek és fekélyek borítják a testét. 7. Három hónap múlva a jobb térdén egy sérülés elfertőződik, hamarosan a combja is megtelik gennyel. Társai elviszik a gyengélkedőre, innen átszállítják Gleinába, a kórházba. A bal csípőjén is kialakul a flegmóné, állandóan nyitva tartják a sebeit, hogy kifolyhasson a genny. Közben a zeitzi táborban az addigi sátrak helyett kőbarakkokat építenek, az egyikben kórházat alakítanak ki, ezért őt is visszaviszik. Sebe nem gyógyul, az ápolók lassan lemondanak róla. Egyszer az ágyába fektetnek egy haldoklót, aki másnapra meghal, de ő néhány napig nem szól róla, hogy átvehesse az ételmiszeradagját. Végül a betegeket átszállítják Buchenwaldba. Köves már eszméletlen, így, amikor megérkeznek, az ő testét is a hullák közé dobják. Amikor a testeket földobálják a kordére, megszólal kap még egy kis haladékot az élettől. Szeretnék még élni kicsit ebben a szép koncentrációs táborban suttogja magában szegyenkezve. 8. Azt hiszi, megsemmisítő táborba hozták, ezért hosszú ideig mindenre gyanakszik: meglepődik, hogy a zuhanyból víz folyik és nem gáz; a kórházban arra gondol, hogy éhen akarják halasztani; amikor mégis kap ételt, feltételezi, hogy kísérletezni fognak rajta. Nagyon nehezen fogja fel, hogy valóban kórházban van: a termekben nem emeletes priccseken, szalmaúán fekszenek, hanem ágyakon és ágyneműben; az orvos rendszeresen látogatja és kezeli a betegeket; rendszeresen kapnak enni; a teremfelügyelő segítőkész; itt ismét a nevén tartják nyilván és nem a sorszámán. [Ezek a hétköznapi tények a normális emberi élet alapfeltételeit jelentik, de eddig ezektől meg volt fosztva; Kertész arra döbbsenti rá az olvasót, hogy szinte állati vagy növényi létbe süllyesztették ezeket az embereket.] A francia orvos és a lengyel (?) teremfelügyelő, Pjetyka szintén foglyok. A feladatuk, hogy a rabkórház betegeit, ha lehet, ismét munkaképes állapotba hozzák, és akkor mehetnek nach Hause vagyis

vissza, a táborba. Gyurka azt is csodaként éli meg, hogy egyes betegekhez látogatók jönnek és még olyan régen elfeledett ajándékot is hoznak, mint a citrom; hihetetlen, hogy a szomszéd terem felügyelője, a cseh Bohus megszánja és élelmiszer-ajándékot hoz neki; hogy a teremfelügyelők összejárnak, társasági életet élnek. - Egyre gyakrabban lehet távoli ágyúörgést hallani. A kórház a szokott rend szerint működik, de feltűnő változások is vannak: gyanús idegenek néznek be a kórterembe, suttogva beszélgetnek, és Pjetyka egy este rongyokba tekert puskát hoz magával! Aztán egy napon a hangszóróból izgatott parancs szólítja fel az SS-őröket a tábor elhagyására. Később több nyelven elmondott üzeneteket hallanak, magyarul is: a magyar lágerbizottság megalakult a tábor felszabadult! Gyurkát a szabadság szó meg sem érinti, mintha elfelejtette volna a jelentését; főleg az aggasztja, hogy a nagy felfordulásban aznap a kórház nem kapott ebédet, s csak akkor nyugszik meg, amikor a hangszóróban bejelenti a lágerbizottság, hogy már főzik a gulyáslevest.

9. A buchenwaldi tábor felszabadulása után a rabok még ott maradnak; akiknek van hozzá erejük, kisebb csoportokban elindulnak haza, az amerikaiak olykor rendelkezésükre bocsátanak egy teherautót is. Gyurka csoportja gyalog indul el Miklós bácsi vezetésével, aki régi kommunista lehet, mert ilyen dalokat tanít nekik. A csoport szedett-vedett (az amerikaiktól kapott és az SS-raktárból szerzett) öltözetben utazik át Német- és Csehországon, s közben gyakran tapasztalják, hogy a lakosság fél vagy idegenkedik tőlük. Egy cseh városban egy férfi a gázkamráról faggatja; arra akar bizonyosságot szerezni tőle, hogy a haláltáborok nem is léteztek, ez csak rémhír, amit a zsidók terjesztenek. - Megérkeznek a Nyugati pu-ra, innen villamossal (nagy csoda!) mennek át a Keleti pu-nál lévő segélyhelyre, ahol a volt raboknak iratokat és segélyt adnak. Ha már ott van, elmegy a Nefelejcs utcába, amiről annyit mesélt neki Citrom Bandi Zeitzban. Citrom Bandi nem tért haza, de a családja reménykedik, hogy talán egy következő csoporttal.

- A villamoson is érzékeli, hogy az emberek elhúzódnak tőle. A kalauz le akarja szállítani, mert nincs jegye. Ekkor egy újságíró veszi védelmébe; beszélgetni kezd vele, mert cikksorozatot akar írni a borzalmakról. Sok borzalmon kellett-e keresztülmenned? Azt feleltem, attól függ, mit tart borzalomnak. Bizonyára sokat kellett nélkülözni, éhezni, és valószínűleg vertek is talán, s mondtam neki: természetesen. Miért mondod, édes fiam kiáltott arra fel, de már-már úgy néztem, a türelmét veszítve, mindenre azt, hogy természetesen, és mindig olyasmire, ami pedig egyáltalán nem az?! Mondtam: koncentrációs táborban ez természetes. Igen, igen így ő, ott igen, de maga a koncentrációs tábor nem természetes! bukkan végre a megfelelő szóra mintegy, s nem is feleltem neki semmit, mivel kezdtem lassan belátni: egy s más dologról sosem vitázhatunk, úgy látszik, idegenekkel, tudatlanokkal, bizonyos értelemben véve gyerekekkel, hogy így mondjam. - Régi lakásukban már más lakik, be sem engedik. A szomszéd Steineréktől tudja meg, hogy apja meghalt Mauthausenben. Az anyja él, érdeklődött is utána. A mostohaanyja feleségül ment Sütő úrhoz, aki a nehéz időkben bújtatta. Steinerék elmesélik, mennyit szenvedtek a háború utolsó évében, s minden eseményre azt mondják: jött a csillagos ház, a nyilasok, a Duna-part, a felszabadulás. Gyurka erre azt mondja: mi is léptünk, mi is megtettük a magunk lépéseit. Ők is előre tudtak, ők is előre láttak mindent. [&] Az öreg Fleischmann fölugrott: Még talán mi vagyunk a bűnösök, mi, az áldozatok?! s próbáltam neki elmagyarázni: nem bűn, csak be kéne látni, szerényen, egyszerűen, épp csupán az értelem miatt, a becsület kedvéért, hogy nem lehet, próbálják megérteni, nem lehet mindent elvenni tőlem, nem lehet, hogy ne legyek se győztes, se vesztes, hogy ne lehessen igazam, s hogy ne is tévedhettem volna, hogy semminek se legyek sem oka, sem eredménye, egyszerűen próbálják meg belátni, könyörgtem szinte: nem nyelhetem le azt az ostoba keserűséget, hogy pusztán csak ártatlan legyek. - Kövecses György elbúcsúzik. Anyám vár, s bizonyára igen megörvend majd nékem, szegény. Emlékszem, valaha az volt a terve, hogy mérnök, orvos vagy valami efféle legyek. Így is lesz minden bizonnyal, úgy, amint kívánja; nincs oly képtelenség, amit ne élnék át természetesen, s utamon, máris tudom, ott leselkedik rám, mint valami kikerülhetetlen csapda, a boldogság. Hisz még ott, a kémények mellett is volt a kínok szünetében valami, ami a boldogsághoz hasonlított. Mindenki csak a viszontagságokról, a borzalmakról kérdez: holott az én számomra tán ez az élmény marad a legemlékezetesebb. Igen, erről kéne, a koncentrációs táborok boldogságáról beszélnem nekik legközelebb, ha majd kérdik.